

موضوع: بررسی تطبیقی تربیت جنسیتی در اسلام و غرب با محوریت شعار زن زندگی آزادی

الهام نیکبخت^۱

چکیده:

بر اساس آموزه‌های اسلامی، تفاوت در تربیت پسران و دختران به معنای تکامل بخشی هر یک در مسیر طبیعی خلقتشان است. در آیات قرآن و روایات اسلامی، به تفاوت‌های طبیعی میان زن و مرد اشاره شده است که هر کدام دارای نقش‌های منحصر به فردی در جامعه و خانواده هستند اما به معنای برتری یکی بر دیگری نیست، بلکه نشان‌دهنده تقسیم وظایف بر اساس ساختار آفرینش است. این مقاله به بررسی تطبیقی تربیت جنسیتی در اسلام و غرب، با محوریت شعار «زن، زندگی، آزادی» می‌پردازد. شعار «زن، زندگی، آزادی» به طور ساده به معنای تأکید بر حقوق زنان، اهمیت زندگی انسانی و آزادی در انتخاب مسیر زندگی است. این مقاله به صورت

^۱ سطح ۲، حوزه علمیه حضرت آمنه قم، e.nkbakht72.COM@gmail.COM

توصیفی-تحلیلی و به شکل کتابخانه ای تهیه شده است. در بخش نخست، مبانی نظری تربیت جنسیتی در اسلام مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش دوم، تربیت جنسیتی در غرب و سپس، در بخش تطبیقی، شعار «زن، زندگی، آزادی» در دو فرهنگ مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در نهایت، مقاله پیشنهاداتی برای ارتقاء تربیت جنسیتی با توجه به آموزه‌های اسلامی و دستاوردهای غربی ارائه می‌دهد. در نتیجه اسلام بر پایه عدالت جنسیتی و رعایت ارزش‌های دینی، به حفظ نهاد خانواده و تربیت متعادل توجه دارد، در حالی که در غرب این طور نیست.

کلید واژه : تربیت جنسیتی ، اسلام ، غرب ، زن ، زندگی ، آزادی ،

مقدمه :

، تربیت جنسیتی به عنوان یکی از ابعاد مهم و تأثیرگذار در شکل‌گیری هویت و رفتارهای فردی و اجتماعی، نقش اساسی در نحوه برخورد افراد با شرایط مختلف زندگی دارد. اسلام به عنوان یکی از ادیان بزرگ جهان، دارای نظامی جامع برای تربیت افراد بر اساس اصول و ارزش‌های مشخص است. این نظام تربیتی، نقش‌های متفاوتی برای زنان و مردان در نظر می‌گیرد. تفاوت‌های جنسیتی در اسلام به‌طور دقیق و با توجه به ویژگی‌های طبیعی و اجتماعی هر جنس تعیین شده است. در حالی که نقش‌ها و مسئولیت‌های مختلفی برای مردان و زنان تعریف شده است، اسلام بر اصول عدالت و احترام به حقوق هر دو جنس تأکید دارد. این تفاوت‌ها به‌ویژه در زمینه‌های خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی مشخص شده و تأثیرات عمیقی بر ساختار جامعه اسلامی دارند. با در نظر گرفتن این تفاوت‌ها و توجه به حقوق و مسئولیت‌های هر جنس، می‌توان به توازن و عدالت در جامعه اسلامی دست یافت.

در اسلام، خانواده به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی شناخته می‌شود و تربیت جنسیتی به گونه‌ای تنظیم شده که زنان در نقش محوری خود در خانواده تقویت شوند. زنان به‌عنوان مادر و همسر نقش کلیدی در تربیت نسل آینده دارند و این امر در تربیت اسلامی مورد تأکید است.

والدین به‌عنوان نخستین الگوی رفتاری برای کودکان، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت جنسیتی آنان دارند. فرزندان از طریق مشاهده و تقلید از رفتارهای والدین، نقش‌های جنسیتی خود را فرا می‌گیرند. مطالعات نشان داده است که پدران و مادران به‌صورت ناخودآگاه و بر اساس باورهای فرهنگی و مذهبی خود، رفتارهایی را از جنسیت دختر یا پسر انتظار دارند و این انتظارات بر رفتارهای فرزندان تأثیرگذار است^۱

^۱ تأثیر سبک‌های فرزندپروری بر شایستگی نوجوانان و مصرف مواد مخدر. "مجله نوجوانی زودرس، ۱۱(۱)، ۵۶-۹۵.

در حالی که غرب، به‌ویژه در عصر مدرن، با تأکید بر فردگرایی و حقوق بشر، به برابری مطلق جنسیتی نگاهی متفاوت دارد. در این فضا، شعار «زن، زندگی، آزادی» به‌عنوان نمادی از تلاش برای بهبود وضعیت زنان و تأکید بر حقوق و آزادی‌های آنان، به محوری برای تحلیل‌های تربیتی و فرهنگی تبدیل شده است. ضرورت پرداختن به موضوع تربیت جنسیتی و جایگاه زنان در جامعه امروز ایران و غرب از چندین زاویه قابل بررسی است، که هم به دلایل اجتماعی، فرهنگی، و سیاسی برمی‌گردد و هم به تغییرات سریع در دیدگاه‌های جهانی در مورد حقوق و جایگاه زنان.

تحولات اجتماعی و حقوقی در ایران:

در ایران، به‌ویژه در سال‌های اخیر، بحث‌ها و مطالبات در زمینه حقوق زنان و برابری جنسیتی افزایش یافته است. شعارهایی نظیر «زن، زندگی، آزادی» بازتابی از این خواسته‌ها است. در چنین فضایی، پرداختن به این موضوع از چند جهت ضرورت دارد:

افزایش آگاهی: تربیت جنسیتی و نقش آن در پرورش نسل‌های آینده به موضوعی کلیدی تبدیل شده است. شناخت عمیق از حقوق زنان در اسلام و تفسیرهای مختلف آن می‌تواند در شکل‌دهی به گفتمان‌های اجتماعی و سیاسی مؤثر باشد و زمینه‌ی بهبود حقوق زنان را فراهم کند.

حفظ نهاد خانواده: از منظر دینی و فرهنگی، خانواده نهاد مهمی در ایران است و تربیت جنسیتی یکی از مسائل کلیدی در حفظ تعادل و سلامت خانواده است. پرداختن به این موضوع می‌تواند به فهم بهتر از نقش‌های مکمل زنان و مردان در خانواده و جامعه کمک کند.

در غرب، تغییرات گسترده‌ای در دیدگاه‌های مربوط به جنسیت و حقوق زنان رخ داده است. جنبش‌های فمینیستی طی دهه‌ها تلاش کرده‌اند تا حقوق و فرصت‌های برابر برای زنان فراهم شود. این امر ضرورت پرداختن به موضوع را از چند منظر در غرب مشخص می‌کند:

مبارزه با کلیشه‌های جنسیتی: حتی در جوامع غربی که برابری جنسیتی پیشرفت چشمگیری داشته، هنوز چالش‌هایی در مورد کلیشه‌های جنسیتی، نابرابری در دستمزد، و حضور کمتر زنان در سطوح مدیریتی وجود دارد. پرداختن به موضوع تربیت جنسیتی می‌تواند به کاهش این شکاف‌ها کمک کند.

نسل‌های جوان، به‌ویژه در ایران و غرب، به‌طور روزافزون به دنبال تغییرات و نوآوری‌هایی در زمینه حقوق زنان و جنسیت هستند. پرداختن به تربیت جنسیتی و بررسی تطبیقی آن در فرهنگ‌های مختلف، به این نسل کمک می‌کند تا با دیدی بازتر و تحلیلی‌تر به مسائل جنسیتی بپردازند و برای ایجاد تغییرات مثبت در جامعه تلاش کنند.

این مقاله با هدف بررسی تطبیقی تربیت جنسیتی در اسلام و غرب، تلاش دارد تا ضمن بررسی عمیق این دو دیدگاه، به تحلیل مفهوم شعار «زن، زندگی، آزادی» در هر دو فرهنگ بپردازد و با واکاوی تفاوت‌ها و شباهت‌ها، راهکارهایی برای تقویت و اصلاح نگرش‌ها ارائه دهد.

درخصوص موضوع‌های مرتبط با عنوان مقاله مطالعه و تحقیق صورت گرفته است ولی هیچ کدام جامع نیستند و در این تحقیق سعی شده است ضعف‌ها و خلاءهای موجود در تحقیق‌ها انجام شده پوشش داده شود در زیر به تعدادی از آنها اشاره میشود:

۱- مریم حسینی، بررسی تطبیقی آموزه‌های مکتب تشیع و غرب در تربیت فرزندان، آنچه در این مقاله به آن اشاره شده است در مورد عمیق بودن آموزه‌های تشیع و منطبق بودن آن‌ها با فطرت و طبیعت انسان و سطحی بودن آموزه‌های مکتب غرب و دور بودن از فطرت و طبیعت انسان است.

۲- فاطمه احمدی، واکاوی ماهیت شعار زن، زندگی، آزادی در حیات بانوان برگزیده قرآنی در این مقاله به این نکته اشاره شده است که زن مسلمان می‌تواند با پیروی از الگوی قرآنی زن آزاده و اهل زندگی سرفرازانه، از سعادت دنیوی و اخروی بهرمنند شود

مفاهیم:

تربیت: (تربیت در لغت از گفته‌های زبان‌شناسان و فرهنگ واژه‌ها چنین برمی‌آید که «تربیت «مصدر باب «تفعیل» و دارای سه ریشه است: ۱- ربأ، یربؤ (= فعل مهموز) ۲- ربی، یربی (= فعل ناقص) ۳- رب، یرب (= فعل مضاعف) تربیت چون از «ربا، یربو» باشد، رشد کردن و برآمدن و قد کشیدن و بالیدن را می‌رساند. ابن منظور در لسان العرب می‌گوید: «رَبَا الشَّيْءُ يَرْبُو رَبْوًا وَرَبَاءً: زَادَ وَنَمَا»^۱ یعنی چیزی رشد کرد و افزوده شد. تربیت از ریشه «رب، یرب» در معانی زیر آمده است: پروردن، سرپرستی و رهبری کردن، رساندن به فرجام، نیکو کردن،^۲

تربیت در اصطلاح عبارتست از: کوششی جهت ایجاد دگرگونی مطلوب در فرد و به کمال رساندن تدریجی و مداوم او. به عبارت دیگر، تربیت به فعلیت رساندن استعدادها و به کمال رساندن فرد مستعد کمال است، و چنانکه صاحب نظر دیگری گفته: تربیت، مراقبت از نشو و نما، آدامیزاده در جریان رشد و سیر او بسوی کمال می‌باشد. از دریچه‌های مختلف می‌توان به تربیت نظر افکند.^۲

^۱ ابن منظور، ۳۰۵/۱۴

^۲ عباسی مقدم، مصطفی، نقش اسوه‌ها در تبلیغ و تربیت، صفحه: ۳۰، سازمان تبلیغات اسلامی

تربیت جنسیتی: تربیتی است که در برگیرنده مقتضای فطرت و طبیعت و ضرورت‌های سیاسی، اجتماعی و مصالح فرد و جامعه باشد و باید به گونه ای باشد که نوع تعلیمات و حدود آن، و حتی نوع روش آن و کیفیت ارزیابی و فرم اجرای برنامه برای پسر و دختر متفاوت گردد^۱

زن: زن در اسلام موجودی الهی، اصیل و حقیقی است نه وجودی طفیلی و تبعی، از این جهت دارای حقوق عالی است و مردان ملزم هستند که حقوق مالی، فطری، طبیعی، زناشویی، ارثی، اخلاقی و اسلامی زن را به احسن وجه رعایت کنند؛ نفقه، لباس، مسکن، ادای حق زناشویی واقعیت‌هایی هستند که بر مرد واجب است نسبت به زن رعایت نمایند.^۲

زندگی: معنای زندگی برای هر انسانی، عبارت از داشتن یک تعریف مناسب از هویت خود و یک زندگی متناسب با همان هویت، قابلیت ها، شرایط و فرصت هاست. چنین معنایی از زندگی در کمال وجودی خود فرد، تأثیرش بر زندگی دیگران، نقش آن در نهادهای اجتماعی آن فرد و در حرکت های تاریخی و در نهایت، در نقش آن در تحقق وجود در یک نظام مبتنی بر خیر نهفته است. هر زندگی، تعبیری است از آن چه باید تعریف شود و گذران زندگی ای است که سزاوار انسانیت و فردیت هر انسان در شرایط و حالات خاص وجودی اوست.^۳

آزادی: یعنی نبودن مانع. انسانهای آزاد انسانهایی هستند که با موانعی که در جلوی رشد و تکاملشان هست مبارزه می کنند و تن به وجود مانع نمی دهند.

نقش والدین در تربیت دختران و پسران

بدون تردید خانواده بهترین مأمن و شایسته ترین کانون برای تربیت فرزندان است و والدین اولین مربیان این مدرسه بزرگ تربیتی اند. زوجین در سایه همدلی و ایمان می توانند بستر مناسبی برای رشد و شکوفایی فرزندان خود فراهم کنند و در پناه کانون گرم و پر محبت خانواده تمامی فراز و نشیب های زندگی را برای عبور فرزندان خود هموار سازند و آن ها را از گذرگاه های دشوار زندگی به سوی رشد و تعالی رهنمون گردند.^۴

^۱ قائمی، علی، اسلام و تربیت دختران، صفحه ۴۱

^۲ انصاریان، حسین، عرفان اسلامی، جلد: ۴، صفحه: ۵۶،

^۳ آدامز ای، ام، معنای زندگی، نشریه نقد و نظر، جلد ۳۱، صفحه ۱۸

^۴ نشریه معرفت، جلد: ۱۰۳، صفحه: ۸، اشتغال زوجین و آثار و پیامدهای آن بر فرزندان

۲. استفاده از ظرفیت‌های حقوقی اسلامی و غربی برای تدوین قوانین جامع

راهکار: یکی از راه‌های بهبود وضعیت زنان در جوامع اسلامی و غربی، تدوین قوانین حمایتی بر اساس هر دو سیستم حقوقی است. اسلام از حقوقی چون حق ارث، مالکیت و حق کار برای زنان حمایت می‌کند، و در غرب نیز تلاش‌های حقوقی برای مقابله با تبعیض جنسیتی و خشونت علیه زنان انجام شده است. ترکیب این دو رویکرد می‌تواند قوانین جامع‌تری ارائه دهد.^۱

۳. تقویت نقش آموزشی برای ترویج برابری جنسیتی

- **راهکار:** آموزش یکی از ابزارهای اساسی برای ترویج برابری جنسیتی در هر دو فرهنگ اسلامی و غربی است. ایجاد برنامه‌های آموزشی که ارزش‌های مشترک انسانی، عدالت و برابری جنسیتی را ترویج کند، می‌تواند به ارتقاء وضعیت زنان در هر دو جامعه کمک کند.
- تقویت نقش والدین در تربیت فرزندان بر اساس عدالت جنسیتی
- راهکار: آموزش والدین در زمینه تربیت فرزندان بر اساس اصول عدالت جنسیتی می‌تواند راهکاری موثر برای انتقال ارزش‌های برابری به نسل‌های آینده باشد^۲
- تدوین سیاست‌های مشارکت اجتماعی و سیاسی زنان
- راهکار: ترویج مشارکت فعال زنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی با استفاده از آموزه‌های اسلامی و غربی می‌تواند به بهبود جایگاه زنان در جامعه کمک کند. اسلام مشارکت زنان در فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی را به رسمیت می‌شناسد و جنبش‌های حقوق زنان در غرب نیز بر این مشارکت تأکید دارند.^۳
- ترویج دسترسی برابر به آموزش و منابع اقتصادی

۳ انجینیر، آ. آ. (1992). حقوق زنان در اسلام،، صفحه ۷۸.

۲ مارتین، سی. ال. و روبل، دی. ان. (2004). جستجوی کودکان برای سرخ‌های جنسیتی: دیدگاه‌های شناختی درباره توسعه جنسیت ص ۶۷-۷۰.

۳ تانگ، ر. (2009). اندیشه فمینیستی: مقدمه‌ای جامع‌تر، صفحه ۱۱۲.

- راهکار: ترکیب آموزه‌های اسلامی که بر اهمیت آموزش تأکید دارد و تلاش‌های غربی در زمینه دسترسی برابر به منابع اقتصادی می‌تواند به توانمندسازی زنان کمک کند. هر دو فرهنگ به اهمیت آموزش و بهره‌مندی برابر از منابع اقتصادی اذعان دارند.^۱

نتیجه‌گیری

تربیت جنسیتی در اسلام و غرب، با وجود تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و فلسفی، هر دو به دنبال اصولی هستند که به رشد و تعالی فرد و جامعه کمک کنند. اسلام، با تأکید بر اصولی مانند عدالت، تفاوت‌های طبیعی و تکمیل‌کنندگی نقش‌ها میان زن و مرد، الگویی از تربیت جنسیتی ارائه می‌دهد که برای هر جنس نقش‌های مشخصی در خانواده و جامعه تعریف می‌کند. در این دیدگاه، زن در نقش همسر و مادر دارای ارزش والایی است و تربیت او برای حفظ نهاد خانواده و پرورش نسل‌های آینده اهمیتی ویژه دارد. همچنین، اسلام تأکید دارد که این تقسیم وظایف نباید به برتری یکی بر دیگری منجر شود، بلکه هر دو جنس در تکمیل یکدیگر عمل می‌کنند و عدالت الهی بر روابط میان آن‌ها حاکم است.

در مقابل، در غرب، به‌ویژه پس از ظهور جنبش‌های فمینیستی و گسترش تفکر لیبرالیستی، برابری جنسیتی به معنای تساوی حقوق و فرصت‌ها تعریف شده است. این دیدگاه بر این اصل تأکید دارد که هر فرد، بدون توجه به جنسیت، باید از آزادی‌های فردی و اجتماعی برخوردار باشد و نقش‌های اجتماعی بر اساس توانایی‌ها و علایق شخصی تعیین شوند، نه بر پایه جنسیت. شعار "زن، زندگی، آزادی" که نمادی از این تفکر در جنبش‌های حقوق زنان در غرب است، بر حق انتخاب آزادانه مسیر زندگی و مشارکت زنان در تمامی حوزه‌های اجتماعی تأکید دارد.

در نهایت، با وجود تفاوت‌های فلسفی و دینی، هر دو فرهنگ به اهمیت تربیت جنسیتی اذعان دارند. اسلام، بر پایه عدالت جنسیتی و رعایت ارزش‌های دینی، به حفظ نهاد خانواده و تربیت متعادل توجه دارد، در حالی که غرب با تأکید بر حقوق فردی و برابری اجتماعی، نقش‌های جنسیتی را بازتعریف کرده و در پی حذف کلیشه‌ها و پیشبرد جامعه است. اگرچه این دو رویکرد در روش‌ها و اهداف جزئی تفاوت‌هایی دارند، اما با ایجاد ترویج فرهنگ گفت و گویای بین فرهنگی و بین مذهبی، استفاده از ظرفیت‌های حقوقی اسلامی و غربی برای تدوین قوانین جامع، تقویت نقش آموزشی برای ترویج برابری جنسیتی، تقویت نقش والدین در تربیت فرزندان بر اساس عدالت جنسیتی، می‌توان جامعه‌ای را ایجاد کرد که در آن زن و مرد بتوانند نقش‌های مؤثری ایفا کنند.

۱ فریزر، ن. (1997). عدالت متوقف شده: تأملات انتقادی در مورد وضعیت "پسا-سوسیالیستی"، صفحه ۳۸

منابع :

قرآن

نهج البلاغه، جعفری، محمد تقی

- ۱ احمد، پناهی، خانواده از منظر دین و روانشناسی، معرفت، ۱۳۸۷
- ۲_ اسدی، انیس، مطهری راد، اشتغال زوجین و آثار و پیامدهای آن بر فرزندان، چهارمین کنفرانس بین المللی
- ۳_ پژوهش های دینی اسلامی، فقه حقوق در ایران و جهان
- ۴_ انصاریان، حسین، عرفان اسلامی، دار العرفان، قم - ایران، ۱۳۸۶ ه.ش
- ۵_ انصاریان، حسین، بر بال اندیشه، دار العرفان، قم - ایران، ۱۳۸۳ ه.ش.
- ۶_ اسماعیل چراغی کوتیانی، فمینیسم و کارکردهای خانواده: نشریه معرفت،
- ۷_ بشیری، ابوالقاسم، نشریه معرفت، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)
- ۸_ خطیبی کوشک، محمد و همکاران، فرهنگ شیعه، زمزم هدایت، قم، ۱۳۸۶
- ۹_ داود حسینی نسب، «نقش آموزی جنسیت و تفاوت های جنسیتی در کودکان»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی
- ۱۰_ دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی «منطق عملی»، دریا، تهران - ایران، ۱۳۸۳ ه.
- ۱۱_ رضوانی محسن، فمینیسم، نشریه معرفت،
- ۱۲_ شیرازی، علی، زن، زندگی، آزادی در فرهنگ الهی و غربی، ۲ ابان ۱۴۰۱
- ۱۳_ عباسی مقدم، مصطفی، نقش اسوه ها در تبلیغ و تربیت، سازمان تبلیغات اسلامی. مرکز چاپ و نشر، تهران - ایران، ۱۳۷۱ ه.ش.
- ۱۴_ قائمی، علی، اسلام و تربیت دختران، انتشارات امیری، آئین چاپ، ۱۳۷۴
- ۱۵_ مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، قم - ایران، ۱۳۸۵ ه.ش.

- ۱۶_مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، صدرا، تهران - ایران، ۱۳۷۶ ه.ش.
- ۱۷_مؤسسه فرهنگی طه، *نگاهی به فمینیسم*، معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی قم ۱۳۷۷
- ۱۸_ناهید مطیع، «فمینیسم در ایران در جست‌وجوی یک رهیافت بومی»، بولتن مرجع ۴: گزیده مقالات و متون درباره فمینیسم، ۱۳۷۸،
- ۱۹_هاشمی، حسین، چستی و اهداف تربیت، پژوهش‌های قرآنی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- ۲۰_هاشمی، جعفر، تفاوت‌های کلی در تعلیم و تربیت بین دیدگاه‌های اسلام و غرب، دهم مرداد، ۱۳۹۷
- ۲۱_یادداشت روابط عمومی دانشگاه رازی؛ تأملی در شعار "زن، زندگی، آزادی" ۵ اذر ۱۴۰۱
- ۲۲_ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت، دارصادر، ۱۳۰۰ ه ق
- ۲۳_طباطبائی، محمد حسین، *تفسیر المیزان*، اسماعیلیان، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۶۰ ه ش
- ۲۴_استفانی گرت، *جامعه‌شناسی جنسیت*، مترجم کتایون بقایی، نشر نی، چاپ ۳، ۱۴۰۰
- ۲۵_آدامز ای. ام، *معنای زندگی*، ترجمه زهرا گلپایگان، نشریه نقد و نظر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- ۲۶_اندرو وینسنت، *ایدئولوژی‌های مدرن سیاسی*، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران، ققنوس، ۱۳۷۸
- ۲۷_اندرو هی وود، *درآمدی بر ایدئولوژی‌های سیاسی*، ترجمه محمدرفعی مهرآبادی، تهران، وزارت امور خارجه، ۱۳۷۹
- ۲۸_انجینیر، آ. آ. (1992). *حقوق زنان در اسلام*. انتشارات سی. هرست و شرکا
- ۲۹_سیمون کوهن بارون، *زن چیست، مرد کیست*، ترجمه گیسو ناصری، انتشارات پل، نوبت ۸، ۱۴۰۲
- ۳۰_فریزر، ن. (1997). *عدالت متوقف شده: تأملات انتقادی در مورد وضعیت "پسا-سوسیالیستی"*. انتشارات راتلج
- ۳۱_گرت، استفانی، *جامعه‌شناسی جنسیت*، ترجمه کتایون بقایی، تهران، دیگر، ۱۳۸۰

- ۳۲_کانل، رابرت ویلیام. (۲۰۰۲). "جنسیت: مقدمه‌ای کوتاه." کمبریج: انتشارات پولیتی،
- ۳۳_کان جی، کارلسون و دیگران، *بهداشت روانی زنان*، ترجمه خدیجه ابوالمعالی، هاروارد امریکا، انتشارات ساوالان، نوبت ۳، ۱۳۸۹
- ۳۴_مارتین، سی. ال. و روبل، دی. ان، *جستجوی کودکان برای سرنخ‌های جنسیتی: دیدگاه‌های شناختی درباره توسعه جنسیتی، مقالات جاری در علوم، ۲۰۰۴*
- ۳۵_لینزی، لیندا لی. (۲۰۱۵). "نقش‌های جنسیتی: دیدگاهی جامعه‌شناختی." نیویورک: انتشارات پیرسون
- ۳۶_رابرت اچ. بورک، *در سراسیمه‌ی به سوی گومورا*، ترجمه الهه هاشمی، انتشارات حکمت، چاپ ۴، ۱۳۸۹
- ۳۷_روژه پیره، *روان‌شناسی اختلافی زن و مرد*، ترجمه محمد حسین سروری، انتشارات جانزاده، چاپ ۴، ۱۳۷۷
- ۳۸_تونگ، رزماری. (۲۰۰۹). *اندیشه فمینیستی: مقدمه‌ای جامع‌تر*. انتشارات وست‌ویو
- ۳۹_وادود، آ. (1999). *قرآن و زن: بازخوانی متن مقدس از دیدگاه زنانه*. انتشارات دانشگاه آکسفورد، صفحه ۴۵.